

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

4-maxsus
son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 5/4 (5) – 2025

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urinbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Abduraxmonov Mirsaid Muzaffarovich</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING HUQUQIY ASOSLARI YARATILISHI	10-16
<i>Atamuratova Dilafroz</i> TURKISTON VAQTLI MATBUOTI TARIXI: XIX ASR OXIRI – XX ASR BOSHLARI	17-22
<i>Abdushukurova Iqbol</i> TARIXIY KVESTLARNI TASHKIL QILISH USULLARI	23-27
<i>Redjapov Doniyor</i> JANUBIY OROLBO'YI AHOLISI HARBIY SAN'ATINING TARIXIY ILDIZLARI XUSUSIDA	28-31
<i>Sultanov Samandar</i> QUYI ZARAFSHON VODIYSI GEOGRAFIK XUSUSIYATI: PALEOEKOLOGIYASI JARAYONLARIGA DOIR BA'ZI CHIZGILAR	32-35
<i>Matyakubov G'ayrat</i> XORAZM VOHASIDA IJTIMOIIY-IQTISODIY VA ETNIK-MADANIY MUNOSABATLAR RIVOJLANISHIGA DOIR BA'ZI CHIZGILAR (XIII-XV ASRLAR).....	36-39
<i>Eshkuvatov Muhammad Keldiyor o'g'li</i> MARKAZIY OSIYO BOZORLARI (XIX ASR YEVROPALIK SAYYOHLAR NIGOHIDA)	40-45
<i>G'aniyev Mirjalol</i> QADIMGI TURKLARDA IJTIMOIIY HAYOT	46-51

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Abdullaev Altinbek</i> KORXONALARDA UN MAHSULOTLARI ISHLAB CHIQRARISH LOYIHASI BOSH BYUDJETINING METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH	52-66
<i>Latipov Ashur Ali, Umarova Muzira</i> INVESTITSIYA STRATEGIYASI VA UNING MENEJMENTDAGI O'RNI	67-71
<i>Rustamova Sayyora</i> STRATEGIK BOSHQARUV-RAQOBAT USTUNLIGINING ASOSI	72-77
<i>Буранова Лола, Арипова Азиза</i> РАЗВИТИЕ ИНСТРУМЕНТА ДОСУДЕБНОГО РАЗРЕШЕНИЯ НАЛОГОВЫХ СПОРОВ	78-87
<i>Maxkamov Navruzjon Tuxtamishovich</i> KORXONALAR BOSHQARUVIDA "YASHIL" IQTISODIYOT TAMOIYLLARINI QO'LLASH AHAMIYATI	88-94

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Saidov Hakim G'afurovich</i> TALABALARNI HARBIY VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASH – DAVLAT SIYOSATI DARAJASIDA	95-98
<i>Kadirova Ziyoda</i> ILMIY IJODNING IJTIMOIIY, MADANIY VA TARIXIY O'LCAMLARI	99-104

<i>Muzaffarov Navruzxon Baxronovich</i> SHAYX XUDOYDOD VALINING INSON VA OLAM MUNOSABATLARIGA OID QARASHLARINING FALSAFIY TAHLILI	105-108
<i>Raxmatova Mexrinoz Majitovna</i> YOSHLAR MA'NAVIY SALOHİYATINI YUKSALTIRISH BORASIDAGI DAVLAT SIYOSATINING NAZARIY-HUQUQIY VA FALSAFIY ASOSLARI	109-113
<i>Karimova Lola Muzafarovna</i> IJTIMOIY MOBILLIK NAZARIYASIGA YONDASHUVLARNING TARIXIY TAHLILI	114-119
<i>Jumayeva Shahlo Suyunovna</i> JAN POL SARTRNING EKZISTENSIAL FALSAFASIDA ERKINLIK VA YOLG'IZLIK MASALALARINI YORITISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	120-125
<i>Djurayev G'olib</i> JAN POL SARTR VA ALBER KAMYU FALSAFIY QARARSHLARIDA ERKINLIK MASALASI	126-130
<i>Rajabov O'tkirjon</i> KONSENSUS MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDA "TEMUR TUZUKLARI" ASARINING AHAMIYATI	131-134
<i>Bekmuhammadova Sabrina Ismoil qizi</i> GENDER ZO'RAVONLIGIGA QARSHI KURASH CHORALARI	135-139
<i>Xudoykulov Azamat, Beshimova Aziza</i> MA'NAVIY BARKAMOL INSON TUSHUNCHASI VA UNING MOHIYATI	140-144
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Abduganiyeva Djamila Rustamovna</i> MACHINE TRANSLATION POST-EDITING THROUGH A HERMENEUTIC LENS	145-151
<i>Murtazayeva Xadicha</i> INGLIZ VA O'ZBEK TIBBIY TERMINOLOGIYASINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI	152-155
<i>Несунбаева Саодатхан</i> ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕДАЧИ АМЕРИКАНСКИХ ДИАЛЕКТИЗМОВ И ПРОСТОРЕЧИЙ В РУССКИХ ПЕРЕВОДАХ "ТОМА СОЙЕРА"	156-160
<i>Axmedjanova Farida, Toirova Shohida</i> XX ASRDA AYOL OBRAZINING SHAKLLANISHI VA TARAQQIYOTI	161-165
<i>O'rinova Shoxsanamxon Nosirjon qizi</i> TAHDID NUTQIY AKTLARI: LINGVOPRAGMATIK TAHLIL VA MENASIV KOMMUNIKATSIYA XUSUSIYATLARI	166-170
12.00.00 – YURIDIK FANLAR	
<i>Salaev Nodirbek</i> PENITENSIAR TIZIM VA UNING DAVLAT BOSHQARUVIDAGI O'RNI	171-178
<i>Турсунов Ойбек Батирович</i> МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СОТРУДНИЧЕСТВА ГОСУДАРСТВ РЕГИОНА ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ	179-184
<i>Xakimova Inobatxon</i> XOTIN-QIZLAR HUQUQLARINING XALQARO HUQUQ DOIRASIDA SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI	185-191

<i>Мардонов Амиржон Шерзод угли</i> ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ ПРИ ПРИМЕНЕНИИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СИСТЕМЕ БАНКОВСКОГО СКОРИНГА	192-202
<i>Jonuzoqova Yulduz Izzatulla qizi</i> AXBOROT TEXNOLOGIYALARI SOHASIDAGI TRANSMILLIY JINOYATLARGA QARSHI KURASHISHDA KONVENSSIONAL VA INSTITUTIONAL MEKANIZMLARNI TAKOMILLASHTIRISH	203-207
<i>Xolmo'minov Shavkat Jumaevich</i> EKOLOGIK XAVFSIZLIKNI HUQUQIY TA'MINLASH SOHASIDAGI MUHIM TASHABBUSLAR VA ULARNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI	208-215
<i>Khudayberganova Nigina To'liqin qizi</i> THE NOTION AND CODIFICATION OF THE LAW ON SPECIAL MISSIONS IN INTERNATIONAL LAW	216-221
<i>Саидов Бобур Бахромжонович</i> МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В ВОПРОСАХ ИНТЕРНЕТ-ЮРИСДИКЦИИ: ТЕНДЕНЦИИ УНИФИКАЦИИ ПРАВОВЫХ НОРМ И ПЕРСПЕКТИВЫ УЧАСТИЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН В ГЛОБАЛЬНЫХ МЕХАНИЗМАХ РЕГУЛИРОВАНИЯ ...	222-229
<i>Normurodova Behro'za Xolmo'minovna</i> RAQAMLI DALILLARNI TO'PLASH VA TAHLIL QILISHDA INTERPOL VA EUROPOL TAJIRIBASI: O'ZBEKISTON UCHUN AMALIY AHAMIYATI	230-236
<i>Qilichova Kamola Luqmonxon qizi</i> DINIY MAZMUNDAGI MATERIALLARNI QONUNGA XILOF RAVISHDA TAYYORLASH, SAQLASH, OLIB KIRISH VA TARQATISH JINOYATLARINING YURIDIK TARKIB BELGILARI	237-248
<i>Shagilov Pulatbek Koptleuovich</i> BEZORILIKNING VIRTUAL YUZI: HUQUQIY BAHOLASH VA JAVOBGARLIK MASALALARI	249-256
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Imomov Sirojiddin Ilxomovich</i> SPORT FAOLIYATI MUTAXASSISLARINI TAYYORLASHDA KASBIY-PEDAGOGIK TA'MINOTINING AHAMIYATI	257-263
<i>Khayrova Madina Rasimovna</i> NATYURMORT JANRIDA ISHLAGAN RASSOMLAR ASARLARINING REKONSTRUKTIV TAHLILI	264-269
<i>Mirkasimova Zilola Alisherovna</i> MAKTABGACHA YOSHDA NUTQ RIVOJI BOSQICHLARI	270-273
<i>Xudaykulova Shaxlo Mamaniyozovna</i> AXLOQIY RIVOJLANISH VA NEYROPEDAGOGIK USULLARNING O'ZARO TA'SIRI	274-278
<i>Shakirova Dildora Abdumalikovna</i> NODAVLAT OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM SIFATINI XORIJIY VA MILLIY TAJRIBA ASOSIDA BAHOLASH	279-285
<i>Djurayeva Nargis Narkulovna</i> TABIY FANLAR DARSLARINI TASHKIL ETISHDA INTENSIV METODLARNING QO'LLANILISHI	286-290

Baltayeva Ma'mura, Davletova Bikajon

MEDIA LITERACY TEACHING METHODOLOGY	291-294
---	---------

Received: 05 May 2025
Accepted: 15 May 2025
Published: 30 May 2025

Article / Original Paper

THE BAZAARS OF CENTRAL ASIA (THROUGH THE EYES OF 19TH-CENTURY EUROPEAN TRAVELERS)

Eshkuvatov Muhammad Keldiyor ogli

Gulistan State Pedagogical Institute

2nd-year Master's student in the field of

Teaching Methods of Social and Humanitarian Sciences (History)

Abstract. This article analyzes the central markets of certain cities that served as administrative centers of the Central Asian khanates, based on the accounts of European travelers and envoys who visited the region during the relevant period. The research highlights the architectural structure of these markets, the types of goods sold, the pricing system, and, to some extent, the mechanisms of market supervision, all grounded in historical source analysis.

Keywords: V. Murkroft, A. Burnes, Curzon, F. Bernabi, calico, Karakul, Skayler, Mangyshlak and Karakun, "Silkworm Palace," "Zakot Palace".

MARKAZIY OSIYO BOZORLARI (XIX ASR YEVROPALIK SAYYOHLAR NIGOHIDA)

Eshkuvatov Muhammad Keldiyor o'g'li

Guliston davlat pedagogika instituti

Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi(tarix)

yo'nalishi 2-bosqich magistranti

E-mail: mukhammadeshkuvatov16@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada Markaziy Osiyo xonliklarining markazlari bo'lgan ayrim shaharlardagi markaziy bozorlar shu davrda hududga kelgan yevropalik sayyoh va elchilarning manbalari asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda Markaziy Osiyo bozorlarining qurilish strukturasi, undagi sotiladigan mahsulotlar, narx-navo tizimi va qisman bozor nazorat tizimi manbashunoslik asosida yoritiladi.

Kalit so'zlar: V. Murkroft, A. Byorns, N. Kerzon, F. Bernabi, kaliko, Qorako'l, Skayler, Mangishloq va Qoraqo'n, "Ipak qurti saroyi", "Zakot Saroyi".

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5SI4Y2025N07>

Kirish. Markaziy Osiyo xonliklari – Buxoro amirligi, Xiva va Qo'qon xonliklari tarixini o'rganish mintaqaning siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotini anglashda muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, ushbu davlatlarda bozor munosabatlari ichki tuzilmani shakllantirish va tashqi munosabatlarni yo'lga qo'yishda muhim rol o'ynagan. Bu o'rinda har bir shaharning o'z aholisi, joylashuvi, iqtisodiy va siyosiy ahamiyatiga qarab bozorlar bo'lgan. Bu yerga tashrif buyurgan turli xil yevropalik sayyohlar mazkur hududdagi bozorlarning qurilish arxitekturasiga alohida bergan. Xususan, Xiva xonligiga tashrif buyurgan yevropalik sayyoh Fred Bernabi Xiva shahridagi bozorning tuzilishi haqida gapirar ekan, bozorning tor ko'chada tashkil etilib

xaridorlarni quyosh nuridan himoya qilish uchun usti yog'och to'sinlar va somon bilan qoplanganligini ta'kidlaydi. [3; B.237]

Shuningdek, yana bir sayyoh Kerzon ham Buxoro shahridagi bozor tuzilishiga tarif berar ekan, Chorsu, ya'ni Buyuk Bozorning 30-40 ta alohida bozor, 24 ta karvonsaroy va 6 ta tim (doira shaklidagi gumbazli binolar) joylashgan juda katta maydonni egallaganligini o'z kundaligida yozib qoldirgan. Uning yozishicha, bu timlardan quyoshdan himoyalangan gilam yoki matlar bilan soyasimon yo'laklar tarqalgan bo'lib, ularning har biri eshakda, ot ustida yoki piyoda yurganlar odamlar bilan to'lib-toshgan. [7; B.185]

Qo'qon xonligiga sayohat qilgan Eugene Skayler Qo'qondagi bosh bozorni o'zining Markaziy Osiyoda ko'rgan bozorlardan eng chiroyli qurilgani deb ta'riflagan. Skaylerni, boshqa bozorlardan farqli ravishda, Qo'qon bosh bozorining juda muntazam, to'g'ri burchak ostida kesishadigan ko'chalarning mavjudligi, ko'plab do'konlarning pishiq g'ishtdan qurilganligi hamda bozor ichidagi ko'chalar keng ekanligi hayratga solgan. Skayler bozordagi sotuvchi va xaridorlar uchun yaratilgan qulaylikka ham to'xtalib o'tib, butun bozor usti uylar ustidagi baland ustunlarga tayangan tom bilan yopilganligi, bu esa bozordagi savdogar va xaridorlarni quyoshdan soyada saqlab, bir vaqtning o'zida yaxshi shamollatishni ta'minlaydi. Taxminan ikki yil avvalgi yong'indan so'ng bozorning bir qismi yanada mukammal shaklda qayta qurilgan.[6; B.14]

Qo'qon xonligiga tashrif buyurgan ayol sayohatchi Ella Kristi ham Skaylarning Qo'qon bozorlari Markaziy Osiyodagi ba'zi shaharlardagilarga qaraganda yaxshiroq qurilgan deb o'z kundaligida aytib o'tgan. Bu ayol sayohatchi o'zining sayohatnomasida Buxoro shahridagi bozor tuzilishi haqida ham qimmatli ma'lumotlar yozib qoldirgan. Uning yozishicha, bozor ko'chalariga hech qanday tosh yotqizilmagan, shuning uchun yomg'irli kunlarda sirg'aluvchan loyda yurish juda og'ir bo'lgan. Muhim bozor ko'chalarining usti arkalar bilan yopilgan bo'lib, tomdagi yumaloq teshiklar orqali yorug'lik tushib turgan. Labirintsimon tor ko'chalar esa terak yoki tol shoxlaridan yasalgan tom bilan yopilgan, uning ustiga esa maysa, qamish yoki gilam singari materiallar qo'yilgan – bularning barchasi qattiq quyosh nurini to'sish uchun mo'ljallangan va shu yo'l bilan ichki qism yoqimli salqin holatda saqlashga yordam bergan. U bozor hududidagi chang ko'tarilishini oldini olish uchun g'ayrioddiy ibtidoiy uslubni – bir kishi yelkasiga suv solingan xom teri idishni olib yurishi hamda og'zidan suvni mahorat bilan purkash orqali changni bostirishini o'z kundaligida qayd etgan. [5; B.121-122]

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Markaziy Osiyoning asosiy shaharlaridagi bozorlarda sotilayotgan tovarlar turlari haqida ham ko'plab yevropalik sayohatchilar, elchilarning sayohatnomalarida qimmatli ma'lumotlar uchraydi. Masalan, mazkur hududga kelgan ayol sayohatchi Ella Kristi Xiva xonligida sotiladigan mahsulotlar haqida to'xtalar ekan, sifatli gilamlar, egarlik sumkalari, qorako'l terilari, ranglari nihoyatda mohirlik bilan uyg'unlashtirilgan belbog' sifatida ishlatiladigan ipak matolar, mahalliy to'qilgan ipak matolar (qizil hamda yashil ranglari sifatli, chunki ular anilin bo'yoqlari bilan bo'yalmagan), jigarrang, yashil va ko'k ranglarda bezatilgan juda ko'p yassi likopchalar va kosalar, sifati Buxoronikidan pastroq misdan yasalgan idishlar sotilishini qayd etgan. Xiva xonligi aholisi odatda zargarlik buyumlarini sotib olishdan ko'ra o'zida mavjud tilla yoki kumushdan o'zlariga ma'qul zebziynatlarni yasattirishni afzal ko'rishgan. [5; B.84-85]

Shuningdek u Buxorodagi bozorlar haqida ma'lumot berar ekan, ularni joylashuvi bo'yicha birma-bir sanab o'tgan: rang-baranglik bo'yicha alohida o'rin tutgan egar-buyumlar

bozori (old tomoni baland, qizil lak bo'yoq bilan qoplangan, naqshli yog'och egarlar, otlarga burunidan dumigacha taqiladigan charm bezaklar, guruch va kumush metall bilan bezatilgan rangli tugmalar, bonchuklar, patlar), uning yonida esa oyoq kiyimi bozori (qizil va och sariq rangdagi yumshoq charm etiklar, erkaklar, ayollar va bolalar uchun mo'ljallangan, yumshoq taglikli charm yamoqli etiklar (Qo'qon etiklari)) bozor chekkasidagi tor ko'chalarda bo'yoqchilar do'konlari, pichoqlari do'konlari (kichik uchli pichoqlar yog'och yoki charm qinlar, juda o'tkir po'lat pichoqlar), tamaki do'konlari, uning yonida esa Qashqadaryo (Samarqand janubida) va Nurota tog'laridagi konlardan keltiriladigan tuz do'konlari, ipak bozori (betakror rangdagi kashtalari, baxmal matolari, yumshoqligi bilan tengi yo'q ipak ro'mollar, qo'lda tikilgan atirgul naqshli, qizil va yashil rangli devor osmalari). Ammo Xiva xonligidagi kabi zargarlik buyumlarini past ekanligini takidlaydi. [5; B.122-125]

Sayohatining oxirida Qo'qon xonligiga borgan Qo'qon bozoriga to'xtalar ekan, sayyoh ayollar bezaklari uchun, xususan, soch tasmalariga bag'ishlangan alohida rastalar borligini qayd etadi. Shuningdek, oldinlari suv sifati va guruch somonining tufayli taraqqiy etgan, ammo bosmaxona paydo bo'lishi tufayli inqirozga yuz tutgan qog'oz ishlab chiqarish sanoati mahsulotlari sotilgan. Yozuvchi oziq-ovqat rastalaridagi tandirlar tizimini Yevropadagi "Oldershot pechi" nomi bilan tanilgan pishirish usulining kelib chiqish manbai bo'lishi mumkin deya taxmin qilgan. [5; B.207-208]

Bernabi o'z sayohatnomasida devordagi tokchalar Xiva shahridagi bozor rastalari vazifasini o'tashini, ularda uzum, quritilgan mevalar va tarvuzlar sotuvda turishini, shuningdek, Rossiyadan keltirilgan mis lavhalardan yasalgan suv idishlari hamda trubkalar, turli xil yorqin rangli kalikolar (paxta matolar) va ipak g'altaklar sotuvga qo'yilganligi qayd etgan. [3; B.237]

Buxoro shahriga tashrif buyurgan Kerzon o'z kundaligida Buxoro bozorlarida qurolsozlik mahsulotlari, tokarlik ustaxonalari (bu yerda ishchi oddiy charxpalakni kamon simi yordamida aylantiradi), yorqin qizil va yashil rangda bo'yalgan yog'och egarlari sotuvchilari, fildan ishlangan bezakli egarliklar, qirmizi baxmalga oltin va kumush iplar bilan naqsh berilgan, usti yaltirab turgan shabraklar (Buxoroning mashhur mahsuloti), Qorako'lning jingalak qora qo'y terilari, pichoq taqilgan charm kamarlar, mahalliy aholi og'zi bilan chaynaydigan yashil rangli tamaki yoki na's (kichik idishlarda saqlanadi), qo'pol lekin betakror bezakli sopol buyumlar, chilimlar (bronzali idishdan ikki quvur chiqadi: biri ko'mir va tamaki uchun, ikkinchisi chekuvchi og'zi uchun) va yirik gul naqshli, asosan qirmizi ipakdan oq paxta fonida tikilgan kashtalar, egarlik buyumlari, gilamlar, arpobop arqonlar, temir va metall buyumlar, teri, quritilgan mevalar va dorivor moddalarning alohida bozorlarini ko'rish mumkinligini qayd etadi. Bozorning oxirgi rastalarida dorilar bilan birga ayollar uchun qosh va kiprik bo'yoqlari, yuz va tirnoq uchun surmalar ham sotiladi. To'liq ko'chalar paxtadan tayyorlangan matolar, rang-barang Buxoro baxmal va ipak to'qimalari savdosiga bag'ishlangan. Bu yerdan qizil bo'yoqqa bo'yalgan va oldi ipak bilan naqshlangan charm chavandoz shimlari (chumbar) topish mumkin. Yashil charm etiklar (bir butun shaklda) yoki uchlari yuqoriga qayrilgan, to'rlari juda o'tkir va kulgili poshnali uzun chavandoz etiklari ham savdoda bor. Rus samovarlarini esa juda ko'p miqdorda uchratish mumkin; deyarli har bir do'konda bir samovar jizillab turadi, chunki bu yerda choy Yaponiyadagi kabi doimiy ichimlik bo'lib, Istanbuldagidek qahva o'rnini egallaydi. Zargarlik buyumlari menga unchalik boy va chiroyli ko'rinmadi. Biroq mis va guruchdan ishlangan buyumlar alohida bozorda sotiladi va butun kun davomida bolg'a ovozlari eshitilib turadi. Ular o'ziga xos va chiroyli edi. Bu yerdan kungan (guruchdan yasalgan chiroyli

idishlar), turli shakldagi kosalar, ba’zida usti qalay bilan qoplangan bo’lib, ustiga naqsh tushirilgan yoki chizilgan mis buyumlarni topish mumkin. [7; B.186-188]

Buxoro shahri bozoriga ancha oldinroq tashrif buyurgan sayohatchi A. Byorns bo’lib, u o’z kundaligida shaharning Registon bozoridagi choy savdosiga alohida urg’u berib, choy sotuvchilari rastalaridan aholining choyni shakar bilan yoki shakarsiz, sut bilan yoki sutsiz, hatto yog’ yoki tuz bilan iste’mol qilishini, bundan tashqari, muzli uzum sharbatini (qishda muzlar chuqurlarga ko’miladi va bahor-yoz davomida hatto kambag’allar uchun ham arzon narxda sotiladi. Hech kim suvni muhsiz ichmaydi, va hatto tilanchilar ham, sadaqa so’rab yurib, muzli suv xarid qilishini) qayd etadi. U Buxoroning Registon bozorlarida turli xil mahsulotlar bilan (dag’alroq Yevropa zargarligi va pichoqlari, Xitoy choyi, Hindiston shakari, Maniladan kelgan ziravorlar) shug’ullanuvchi savdogarlar rastalari, shuningdek, turkiycha va forsha kitoblar sotiladigan rastalarning borligini o’z kundaligida qayd etgan. [4; B.278-279]

J. Volf Buxoro xonligi bozorlarida go’sht rastalariga e’tibor qaratib, qo’y go’shti asosiy oziq-ovqat ekanligi, otlar va ho’kizlar ham boqilishini, lekin ho’kiz go’shti faqat kambag’allar tomonidan iste’mol qilishlarini yozib qoldirgan. [2; B.271]

Qo’qonga kelgan yevropalik sayyoh Skayler shaharning bosh bozoridagi mahsulotlarning turi, sifati Toshkentdagilaridan katta farq qilmasligini, Qo’qonda faqat otqamchilar sifatliroq ekanligini ta’kidlab o’tgan. [6; B.14]

Muhokama. Bu o’rinda mazkur bozorlardagi moliyaviy jihatlarni muhokama qilish o’rinli hisoblanadi. Kerzon esa Buxoro bozorlarida pul tizimi eng oddiy hisob-kitob uchun ham hisob taxtasidan foydalanishlarini, konvertatsiya jarayoni (pul almashtirish) jarayoni ham sekinligini qayd etgan bo’lsa ham, mahalliy aholini Qohira yoki Istanbul bozorlaridagi odamlarga qaraganda ancha halol va aldovdan yiroq deb deb ta’riflaydi. U o’z sayohatnomasida A. Jenkinsonning Buxoro pul tizimi haqidagi ta’rifini yodga olib o’tib, xonlikning pul birligi kumush va mis ekanligi, oltin muomalada yo’qligini ta’kidlaydi. Shuningdek, u o’sha davrdagi pulning qadrsizlanishini aytib o’tadi. Masalan, Jenkinson kelgan paytda bir kumush tanga ingliz pulida 12 pensga teng, “pul” deb ataladigan 120 ta mis tanga mis pullar esa 12 pensga teng ekanligi va mis pullarning ko’proq ishlatilishini, ammo o’z safari esa kumush tangalar (“tanga”) taxminan 5 pensga va 65 ta mis pul (fulus) to’g’ri kelganligini taqqoslaydi. [7; B.188-189]

V. Murkroft o’z kundaligida Qarshi shahri bozorlaridagi narx-navoni aniq qayd etgan: arpa – 12 funt (taxminan 5,4 kg) uchun 6 pens, somon – ot yukiga qarab 8 pensdan 1 shillinggacha, somon – tuya yuki uchun taxminan 1 rupiy, qaynatilgan sariyog’ – 3 funt (1,36 kg) uchun 1 rupiy, qo’y yog’i – 5 funt uchun 1 rupiy, bug’doy uni – 1 funt uchun 1 pens, guruch – 8 funt (3,6 kg) uchun 1 shilling 6 pens, uzum sharbati (bu yerda shakar o’rnida ishlatiladi) – 1 funt uchun 3 pens, qo’y go’shti – 1 funt uchun taxminan 4 pens, bir dona bug’doy noni (ikki donasi bir odamga yaxshi taom bo’ladi) – bir hind paisasi (yarim pensdan ham arzonroq) [1; B.503-504]

Skayler Qo’qon xonligi bozorlarini daromad manbasidan biri deb hisoblagan va “Ipak qurti saroyi” (Cocoon Sarai) atigi olti-yetti hafta ishlatilganda 1800 tilla (taxminan 810 funt sterling) daromad keltirishini, o’zi yashagan Zakat Saroyidagi xonalar esa yiliga 200 tillaga (90 funt) ijaraga berilganligini o’z kundaligida qayd etgan. [6; B.15]

Xiva xonligiga kelgan J. Volf esa musulmon savdogarlar import qilinadigan tovarlar uchun 2,5%, boshqa xorijiy importchilar esa 5% boj (suv yo’lida Mang’ishloq va Qoraqo’n portlarida) to’lashini yozib qoldirgan. [2; B.272]

Markaziy Osiyo xonliklariga kelgan ayol sayohatchi Kristi Xiva shahrining savdo-sotiq jarayonlarida asosan mahalliy aholi raqamlari, 100 mingdan keyin esa rus raqamlari ishlatilishini yozgan. [5:83-bet] Shuningdek, Buxoroda xonligi bozorlarida rasmiy valyuta sifatida rus tangalari ishlatilayotganligi, ammo ko'pincha shakli buzilgan mis va guruch tangalar ham muomalada bo'lganligini, mahalliy yagona qimmatbaho tanga – "tilla" bo'lib, u paytda taxminan o'n uch shillingga teng bo'lishini yozib qoldirgan. [5; B.22]

Rossiya bosqinidan ma'lum vaqt o'tib kelgan Bernabi Xiva va Urganchda rus qog'oz pullari va mahalliy pullarning muomalada bo'lganligini qayd etgan. [3; B.237]

Natijalar. Yevropalik sayyoh va elchilarning kundaliklari, qaydlaridan shular ma'lum bo'ladiki, markaziy Osiyo bozorlarining xavfsizlik tizimi ham mavjud bo'lgan. A. Byorns esa Buxorodagi Registon markaziy bozorining shom tushganda xonning nog'orasi chalinib, shaharning har tarafida javob nog'oralar bilan yangragach bozor yopilishini, shahar politsiyasining juda samarali ishlashi orqali tunda do'konlarda matolar ochiq holda qolsa ham hech narsa yo'qolmasligini yozgan. [4; B.279]

Skayler bozorning zich tuzilishi bois yong'in va o'g'rilikdan himoya qilish uchun qo'shimcha choralar ko'rilganligi (ikkita yong'inga qarshi mashina – biri Rossiyada ishlab chiqarilgan, ikkinchisi esa mahalliy ustalarning dag'al nusxasi bo'lgan), har kecha soat yettida yopilib askarlardan iborat qorovul tomonidan qo'riqlanishini yozgan. [6; B.15]

Xulosa. Umuman olganda, yevropalik sayyohlarning kundaliklari, esdaliklaridan quyidagi xulosalarga kelishimiz mumkin:

Birinchidan, Markaziy Osiyo xonliklaridagi bozorlarda arxitektura mahalliy iqlim va shaharsozlik an'analarga mos tarzda shakllangan. Xiva bozorlarida tor ko'chalar usti yog'och va somon bilan yopilib, quyoshdan himoya ta'minlangan. Buxoroda esa bozor keng hududni egallagan bo'lib, karvonsaroylar, timlar va soyabop yo'laklar mavjud bo'lgan. Qo'qon bozori chiroyli va tartibli arxitekturasini, pishiq g'ishtli do'konlari va keng ko'chalari bilan ajralib turgan. Ayrim bozorlarda yomg'irli kunlarda yurish qiyinlashgani, changni bostirish uchun ibtidoiy usullar qo'llanilgani ham qayd etilgan. Bozor arxitekturasini xaridor va savdogarlar uchun qulaylik va salqinlik yaratishga qaratilgan bo'lgan.

Ikkinchidan, XIX asrda Markaziy Osiyo xonliklari shaharlaridagi bozorlarda savdo ancha rivojlangan bo'lib, har bir hudud o'ziga xos mahsulotlar bilan ajralib turgan. Xiva bozorlarida gilamlar, ipak matolar, qorako'l terilari, mis idishlar, chiroyli sopol buyumlar va Rossiyadan keltirilgan mahsulotlar sotilgan. Zargarlik buyumlari tayyor emas, balki buyurtma asosida yasattirilgan.

Buxoro bozorlari xilma-xilligi va tashkiloti bilan ajralib turgan: egar-bozor, etikbozor, pichoqbozor, tamakibozor, tuzbozor, ipakbozor kabi ixtisoslashgan bozorlar mavjud bo'lgan. Qo'pol sopol idishlar, fildan ishlangan egarlik buyumlari, qimmatbaho baxmal va kashtalar, charm shimlar, samovarlar, dorivor moddalar, choy va kitoblar savdosi rivojlangan. Ayniqsa, choy madaniyati muhim o'rin egallab, hatto kambag'allar ham muzli choy ichgan.

Qo'qon bozorlarida esa g'ishtdan qurilgan rastalar, soch tasmalariga ixtisoslashgan bozorlar, yirik tandir tizimlari, yuqori sifatli otqamchilar va qog'oz mahsulotlari bilan ajralib turgan. Savdogarlar orasida ayollar uchun go'zallik buyumlari, dorilar, na's, turli milliy hunarmandchilik mahsulotlari keng tarqalgan.

Uchinchidan, XVIII-XIX asrlarda Markaziy Osiyo xonliklarida pul tizimi murakkab va turli tangalarga asoslangan bo'lib, bozorlarda asosan mis, kumush tangalar hamda ayrim hollarda

rus tangalari muomalada bo'lgan. Oltin kamdan-kam ishlatilgan. Pul almashinuvi sekin kechgan bo'lsa-da, savdolarida halollik kuzatilgan. Turli sayohatchilar bozorlardagi narx-navoni aniq qayd etib, mahsulotlar arzon bo'lganini bildirganlar. Ayrim savdo markazlari, masalan, Qo'qon xonligidagi "Ipak qurti saroyi", muhim daromad manbai bo'lgan. Import bojxona stavkalari savdogarlarning kelib chiqishiga qarab farq qilgan. Raqamlar tizimi va muomaladagi pullar hududga qarab turlicha bo'lgan.

To'rtinchidan, yevropalik sayyohlar A. Byorns va Skaylarning qaydlariga ko'ra, Markaziy Osiyo bozorlarida samarali xavfsizlik tizimi mavjud bo'lgan: Buxoroda bozorlar nog'ora signali bilan yopilgan, tunda ochiq qolgan tovarlarga tegilmagan, Qo'qonda esa yong'in va o'g'rilikdan himoya uchun maxsus mashinalar va qorovullar joriy etilgan.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. William Moorcroft, George Trebeck. Travels in the Himalayan Provinces of Hindustan and the PanjaB. Vol. 1. Ed. H. H. Wilson. London: John Murray. 1841.
2. Jozeph Wolff. Narrative of a Mission to Bokhara. London: J. W. Parker. 1845
3. Burnaby, Frederick Gustavus. A Ride to Khiva: Travels and Adventures in Central Asia. London: Cassell, Petter & Galpin, 1876.
4. Burnes, A. (1834). Travels into Bokhara. London: John Murray. Vol.1-3
5. Ella R. Christie. Through Khiva to Golden Samarkand. Second edition. London: Seeley, Service and Co. Limited, 196 Shaftesbury Avenue. 1925
6. Schuyler, Eugene. [Turkistan, Notes of a Journey in Russian Turkistan, Khokand, Bukhara, and Kuldja](#), vol. II, New York: Scribner, Armstrong & Co., 1877.
7. Hon. George N. Curson, M.P. Russian in Central Asia in 1889. London. Longmans Green and Co. New York. East 16th Street. 1889.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/4 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).